

CIKÁNI V ZRCADLE RAKOUSKÉ PRÁVNÍ REFORMY PŘED VZNIKEM ČSR^{1/}

LADISLAV SOUKUP

Normativní základ specifických postupů státních i samosprávných orgánů směřujících proti společensky izolovanému cikánskému obyvatelstvu, resp. proti specifickým projevům jeho způsobu života, tvořily obecně platné předpisy. K jejich aplikaci vydávalo vídeňské ministerstvo vnitra a místodržitelství v Praze prováděcí pokyny, které se jednoznačně zaměřovaly na represí závažné i drobnější trestné činnosti příslušníků cikánského etnika. Rakouská legislativa i zkušenosti výkonných orgánů byly převzaty do právního řádu i praxe orgánů ČSR. Jejich výlučnost byla omezena až přijetím zákona o potulných Cikánech r. 1927.^{2/}

O přístupu i postupu výkonných orgánů mnohé ukazuje výnos rakouského ministerstva vnitra z roku 1887.^{3/} Kodifikoval dosavadní předpisy, týkající se Cikánů, zejména o vyhošťování Cikánů cizí státní příslušnosti, předávání kočovných Cikánů soudům a donucovacím pracovním, postrku kočovných Cikánů, trestání polního a lesního pychu, zadržování kočovných Cikánů pro nakažlivé choroby lidí a zvířat, vydávání dokladů pro kočovné Cikány, součinnost úřadů při potírání „cikánské trýzně“^{4/} a konečně podávání zpráv zemskému úřadu o kočovných Cikánech. Výnos u nás platil až do vydání zákona o potulných Cikánech v roce 1927.

Podle něho bylo v prvé řadě nařízeno pohraničním úřadům zamezovat pronikání Cikánů na území státu. Cikánské skupiny, kterým by se podařilo překročit bez povolení státní hranice, měly být ihned nejkratší cestou poslány zpět odkud přišly. Kdyby se „přes všechnu ostražitost“ dostaly do vnitrozemí, nařízení o jejich vyvedení za hranice byly povinny vydat vnitrozemské úřady v součinnosti s pohraničními úřady.

Cizí Cikáni, kteří neměli možnost žádného výdělků a potulovali se po území státu, byli považováni úřady za obtížné cizince a bylo s nimi nakládáno ve smyslu zákona o postrku.^{5/}

^{1/} V souladu s dobovou terminologií používanou v pramenech i literatuře uvádíme označení „Cikán“, „cikánský“ apod.

^{2/} Zákon ze dne 14. července 1927 č. 117 Sb.z. a n. o potulných Cikánech.

^{3/} Výnos rakouského ministerstva vnitra ze dne 14. září 1887, č. 14.015.

^{4/} Dobové označení, jak je obsahuje uvedená norma.

^{5/} Zákon ze dne 27. července 1871, č. 88, ř. z. o postrku.

Žádný kočovný Cikán, který byl cizím státním příslušníkem, však nesměl být nikdy přidělen některé obci do domovské příslušnosti.^{6/}

K omezení volného pohybu Cikánů sloužila mimo uváděný výnos i ustanovení jiných, možno říci pořádkových předpisů:

Postrk bylo administrativně policejní opatření, které umožňovalo, aby se určité osoby donucovaly k odchodu do jejich domovské obce a cizinci pak za hranice státu. Podle tehdejší právní úpravy nebyl postrk trestem, nýbrž jen administrativním opatřením veřejnoprávní moci.^{7/} Rozhodnutí o postrku mohly vydat jen státní policejní úřady (policejní ředitelství nebo komisařství) a v místech, kde nebyly, pak politické úřady I. stolice nebo také jednotlivé obce.^{8/}

Všichni Cikáni, kteří byli bez práce nebo zaměstnání a potulovali se po území státu a dále cizí Cikáni, kteří přešli bez povolení státní hranici včetně těch, kteří pronikli do vnitrozemí a nemohli být z jakýchkoliv příčin ihned „odstráni“ za hranice, ať již měli nebo neměli průkazní listiny^{9/} (licence k povolení produkcí a licence žebrácké), byli předáni jako tuláci příslušnému soudu k potrestání.^{10/} Nezletilí a mladiství Cikáni, kteří nebyli způsobilí k trestnímu stíhání, byli dáni do té obce, kde byli dopadeni, do prozatímního opatření (např. výchova v rodině sedláka).

Tuláctví spočívalo v toulání se osob bez zaměstnání a práce z místa na místo, pokud nemohly prokázat, že mají prostředky ke své obživě nebo že je hledí poctivě získat.^{11/} V praxi policejních orgánů se používal současně pojem potulování, což bylo toulání se po delší dobu.

Vzhledem k tomu, že nejčastějšími delikty potulných Cikánů byla mimo tuláctví také žebrota, vztahovala se podpurně na jejich jednání také ustanovení o žebrotě.^{12/}

Žebroty se dopouštěla osoba, která na veřejných místech nebo dům od domu žebrala (prosila o almužnu) nebo ze zahálčivosti se dovolávala veřejné dobročinnosti, a to jak výslovně (ústně nebo písemně) nebo posuňky. Jako žebrák byl postihován i ten, kdo mladistvé či nezletilé k žebrotě naváděl, vysílal nebo kdo je přenechával jiné osobě k žebrání.

Rakouské zákonodárství umožňovalo uložit za trestné činy tuláctví a žebráctví vedle trestního postihu i opatření policejního dozoru na základě zákona proti zahalečům a tulákům.^{13/} U potulných Cikánů bylo možno použít ustanovení o policejním dozoru v případech, kdy byli odsouzeni za trestný čin proti cizímu majetku nejméně na šest měsíců odnětí svobody nebo za opakovaný delikt krádeže s nižší trestní sazbou. Rovněž tak mohl být uložen policejní dozor Cikánovi, kterého

^{6/} § 19 domovského zákona ze dne 3. prosince 1863, č. 105, ř. z.

^{7/} §§ 1, 2 zákona o postrku ze dne 27. července 1871, č. 88, ř. z.

^{8/} Tamtéž, § 5.

^{9/} Výnos místodržitelství ze dne 28. března 1882, č. 15.489, o vydávání licencí k produkcím a žebrání.

^{10/} Zákon ze dne 24. května 1885, č. 89, ř. z. o toulání a žebrotě.

^{11/} Tamtéž, § 1.

^{12/} Tamtéž, § 2, odst. 1, 2.

^{13/} Zákon ze dne 10. května 1873, č. 108, ř. z. o zahalečích a tulácích.

soud v rozsudku označil za osobu nebezpečnou pro cizí majetek^{14/} a dále pak pokud byl odsouzen pro skutek žebrání nebo zahálčivosti.^{15/} Ukládání policejního dozoru příslušelo politickým úřadům I. stolice a policejním úřadům.^{16/}

Kočovní Cikáni, kteří tábořením ve skupinách nebo pasením svých tažných zvířat způsobili škodu na polních plodinách nebo v lesích, se stíhali podle příslušných zákonů o ochraně polí a lesů.^{17/}

Všichni Cikáni, kteří byli zadrženi pro jakékoliv přestoupení zákona, měli být podrobeni lékařské prohlídce. Pokud jí byla zjištěna nakažlivá choroba, byly nemocné osoby odevzdány do místní nemocnice. Ostatní Cikány i s jejich svršky bylo nutno desinfikovat a podrobit pozorování na odděleném místě po celou dobu, po kterou hrozilo nebezpečí nakažlivé choroby. (Pokud se při prohlídce ukázalo, že Cikáni jsou zavšiveni, měli být bez rozdílu všichni ostříhání a odvšiveni.)

Koně zadržených cikánských skupin (tlup), u kterých bylo podezření, že jsou postiženi nakažlivou nemocí, byli nejbližším veterinárním lékařem prohlédnuti. V případě zjištění nemoci vozňivky se stanovilo okamžité utracení koně a při zjištění jiných nakažlivých nemocí se postupovalo podle platných předpisů.^{18/} Rovněž na trzích s dobyt看em měli být cikánští koně umístěni odděleně od ostatních.

Při každém zadržení kočovných cikánských skupin musely být vozy, zdraví koně a ostatní majetek popsán, sepsán a převzat do úschovy obcí, aby mohl být případně exekučně prodán ke krytí výloh spojených se zadržením nebo postrkem Cikánů, s ošetřením nezletilých osob, s náhradou škod na polích a lesních porostech, s lékařskou a zvěrolékařskou prohlídkou.

Doklady byly kočovným Cikánům vydávány jen výjimečně a s největší obezřetností. Cestovní legitimace (povolení ke kočování) vydávalo okresní hejtmanství a mohl ji získat jen domácí Cikán, který se mohl prokázat řádným výdělkem. Cestovní legitimace byla vystavena pro konkrétní osobu žadatele, nikoliv pro ostatní členy rodiny. K provozování kočovných živností potřebovali Cikáni povolení okresního hejtmanství dočasněho pobytu, které mohlo po zjištění potřebných podkladů vydat licenci.^{19/} Současně bylo uloženo všem bezpečnostním (policejním a četnickým) a správním orgánům, aby přísně sledovaly, zda se povolená činnost nezneužívá. Při zjištění zneužití měla být licence odebrána a s bližším popsáním případu odeslána tomu okresnímu hejtmanství, které ji vydalo.^{20/} Pokud Cikán porušil svým jednáním některý právní předpis, byl po případném trestním řízení „odstrčen“ podle zákona o postrku (viz výše). Stejně se nakládalo s příslušníky rodiny, které Cikán bral při takové činnosti s sebou, ačkoliv mu to bylo v povolení kočovnické činnosti nebo v licenci zakázáno.

^{14/} Tamtéž, §§ 4, 5.

^{15/} Tamtéž, § 6.

^{16/} Tamtéž § 7.

^{17/} Zákon ze dne 3. prosince 1852, č. 250 ř. z. – lesní zákon a zákon ze dne 16. června 1872, č. 84 ř. z. o ochraně polí.

^{18/} Zákon ze dne 29. února 1880, č. 41 ř. z. o zamezení nakažlivých zvířecích nemocí.

^{19/} Výnos místodržitelství ze dne 29. března 1882, č. 15.489, část B.

^{20/} Tamtéž.

„Obtěžování“ ostatního obyvatelstva, zejména venkovského, krádežemi, žebrotou, polním a lesním pychem kočovných Cikánů si vyžádalo účinnější opatření se strany úřadů. Byla nařízena součinnost mezi četnictvem a místními policejními a obecními úřady, za účelem „potírání cikánské trýzně“. ^{21/}

Každý výskyt kočovné skupiny v obvodu obce měl být ihned ohlášen nejbližší četnické stanici, která měla za povinnost provést všechna opatření uložená v uvedeném výnosu č. 14.015. Pokud nebyla kočovná skupina Cikánů zadržena a dodána soudu, byly co nejrychlejším způsobem vyrozuměny obecní úřady a četnické stanice, jejichž směrem se kočovní Cikáni vzdálili. Pouze tak prý se mohlo zabránit nejenom dalšímu pronikání kočovných skupin Cikánů dovnitř země, nýbrž spíše dosáhnout jejich odstranění. Citovaný výnos doslova uváděl: „Čím více toulaví Cikáni budou ve své nevázanosti znepokojeni, tím více budou se vyhýbat kraji, v nichž pro tuláky není více místa.“ Současně se ukládalo okresním hejtmanstvím, aby v oblastech, kde se Cikáni vyskytovali, opakovaně prováděly prohlídky ve spolupráci s obecními, četnickými a policejními úřady. Pokud na tato opatření v oblasti nestačily síly četnické stanice, mohlo si okresní hejtmanství vyžádat pomoc u jiných četnických stanic. ^{22/}

V této souvislosti je možné pro úplnost poukázat na odlišnosti, platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Zde byla tato otázka řešena uherským právním řádem, a to zejména nařízením z r. 1916. ^{23/} Na rozdíl od rakouské úpravy se netýkalo „usazených“ Cikánů, tedy těch, kteří měli trvalé bydliště a byli osobně známi místním úřadům. Potulným Cikánům byly vykázaný k pobytu vyčleněné obce, kde se musely podrobit stanovenému režimu s cílem kočovné Cikány přinutit k usedlému způsobu života.

Naznačená úprava však nebyla dostatečně uvážena a jednotlivá ustanovení byla formulována dosti nejasně, takže při vlastní realizaci musely vznikat značné potíže. Např. nebyla dořešena otázka ubytování Cikánů v obcích, které jim byly přikázány za místo pobytu, úplně se pomíjela otázka zvýšení sociální a kulturní úrovně jejich života. ^{24/}

Uherská norma byla však nesporně humánnější než rakouská. Ale i ona sledovala v první řadě ochranu domácího obyvatelstva před kočovnými Cikány a jejich nezákonnou činností.

Největší podíl na plnění represivních opatření vůči Cikánům mělo četnictvo. Pro pronásledování Cikánů a tzv. „potírání zlořádů“ páchaných Cikány byl v Čechách vydán rozkaz zemského velitele četnictva v Praze dne 30. června 1912. ^{25/} Podle tohoto rozkazu měly být zpracovány na všech četnických stanicích v Čechách situační náčrtky cest a cikánských táborů podle místní a osobní znalosti čet-

^{21/} Výnos vídeňského ministerstva vnitra ze dne 14. září 1888, č. 14.015 z roku 1887, čl. 13.

^{22/} Tamtéž.

^{23/} Nařízení uherského ministerstva vnitra ze dne 17. května 1916, č. 15000, B. M.

^{24/} HORVÁTOVÁ, E.: Cigáni na Slovensku. SAV, Bratislava 1964, s. 148.

^{25/} Rozkaz zemského velitele četnictva v Praze ze dne 30. června 1912, č. 8035, SÚA Praha, MV-Sr. in. č. 2371, sign. 16/2/480, karton 363. Tento rozkaz byl dne 22. února 1919 doplněn tajným rozkazem již československého zemského velitele četnictva č. 14. Viz tamtéž.

níků. Souhrnné plány obvodů zpracovávalo každé četnické velitelství a jejich kopie postupovalo sousedním četnickým velitelstvím.

Každý Cikán nebo skupina Cikánů, která se objevila v obvodu četnické stanice, měla být ihned kontrolována a vyšetřeno, zda se nedopustili trestné činnosti. Pokud nebylo provedené šetření podkladem přísnějšího postihu, byl jedinec či skupina poslána postrkem z obvodu četnické stanice směrem k jeho domovské obci. Stačilo však jen podezření ze spáchání trestného činu a již se vyrozumívaly všechny četnické stanice v okolí, které bezprostředně poté obsadily hlídkami všechna stanoviště uvedená v plánech cikánských cest.^{26/}

Zvláštní zmocnění měl podle tohoto rozkazu okresní velitel četnictva. Byl oprávněn v případech větších krádeží, při trestných činech způsobujících všeobecný rozruch nebo pokud se Cikáni vyskytovali ve větších tlupách, nařídít okamžitě soustavnou obchůzku („striefung“) v celém obvodě okresu. Pokud to charakter a bezpečnostní situace okresu vyžadovala, mohl po dohodě s velitelem vojenské posádky ustanovit do obchůzkové služby dokonce i vojáky.^{27/}

Od vzniku Československé republiky docházely ministerstvu vnitra četné stížnosti obcí na chování Cikánů, které současně požadovaly přijetí rázných opatření. Velmi ostře se k této věci např. vyjádřil okresní výbor v Jičíně, který zaslal ministerstvu vnitra dne 17. dubna 1919 stížnost na Cikány, kteří v jeho obvodu kočovali a ohrožovali bezpečnost osob i majetku. Ke stížnosti byla připojena četnická hlášení o krádežích, které v té době spáchali Cikáni v jednotlivých obcích jičínského okresu.^{28/}

Na jaře 1919 upozornila zemská politická správa v Praze ministerstvo vnitra na neuspokojivé výsledky aplikace doposud platných tj. rakouských, předpisů řešících „cikánský zlořád“. Jediným prostředkem k potlačení vrozeného kočovnického pudu by prý bylo odevzdání Cikánů do donucovacích pracoven a jejich dětí do zvláštních výchovných ústavů.^{29/}

Ministerstvo vnitra na stížnosti a návrhy reagovalo oběžníkem ze dne 30. června 1919, v němž se státním politickým a policejním úřadům připomínala povinnost stíhání Cikánů podle doposud platných právních předpisů převzatých z Rakouska-Uherska.^{30/}

^{26/} Tamtéž.

^{27/} Tamtéž, např. přípisí okresních výborů v Březnici (18. prosince 1919) v Bechyni (5. února 1920). SÚA, MV-Sr., inč. 1/33/2, čj. 5484/19 a 11306/20, karton 1.

^{28/} Okresní výbor v Jičíně zemské správě politické v Praze (17. dubna 1919). SÚA Praha, MV-Sr., sign. 16/2/480, čj. 27.081/19, karton 357.

^{29/} Tamtéž, Zemská správa politická v Praze ministerstvu vnitra (27. května 1919).

^{30/} Tamtéž.